

Otto Gerhard Oexle (1939–2016)

Otto Gerhard Oexle urodził się 28 sierpnia 1939 roku w Singen am Hohentwiel w Badenii-Wirtembergii w rodzinie katolickiej. Zmarł 16 maja 2016 roku po długiej chorobie w wieku 76 lat. Długo chorujący ojciec, członek SA, osierocił go pod koniec wojny. Zaangażowanie polityczne ojca silnie wpłynęło na całe życie O. G. Oexlego, gdyż uważał, że w jakimś sensie spoczywa na nim, jak i na całych Niemczech, współwina za zło dokonane podczas drugiej wojny światowej. Na polu historiografii jego wkład polegał zarówno na rozliczeniu niemieckiej historiografii z nazistowskiej przeszłości, jak i – przede wszystkim – podkreślaniu, że z tego rozliczenia powinna wynikać nauka na przyszłość¹.

W 1958 roku Otto Oexle zdał maturę i immatrykułował się w semestrze letnim 1958 na Uniwersytecie we Freiburgu Bryzgowijskim na Wydziale Filozoficznym, podejmując studia z romanistyki². Wspominał, że romanistyka uświadomiła mu, iż „świat” w rzeczywistości składa się z wielu „światów”, oraz to, jak ważna była łacina w dziejach Europy. Do pierwszych lektur zaleconych na studiach przez jego nauczycieli należała m.in. opublikowana w 1948 roku książka Ernsta Curtiusa *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, która była wówczas intelektualnym wydarzeniem (wydanie polskie: 1997) oraz monografia Ernsta Troeltscha o historyzmie³. Ten ostatni problem będzie w późniejszym okresie tematem wielu prac Oexlego. We wspomnieniach O. G. Oexle podkreślał, że niesłychaną rolę odegrały cieszące się ogólnoniemiecką sławą wykłady romanisty Hugo Friedricha (zm. 1978), który miał w zwyczaju zaczynać od wprowadzenia historycznego do problemów z zakresu historii literatury, a przy tym nie stronił od kwestii metody historycznej. To właśnie H. Friedrich skłonił Oexlego do podjęcia studiów historycznych. Wpływ na ten wybór miał też roczny pobyt na studiach w Poitiers we Francji – mieście o tradycjach

¹ Inicjował dwie ważne publikacje: *Deutsche Historiker im Nationalsozialismus*, red. O. G. Oexle, W. Schulze, Frankfurt a. M. 1999; *Nationalsozialismus in den Kulturwissenschaften*, t. 1–2, red. O. G. Oexle, H. Lehmann, Göttingen 2004.

² Wspomnienia O. G. Oexlego z czasów studiów referują na podstawie autobiograficznego „wstępu” do jego prac wybranych (O. G. Oexle, w: *Die Wirklichkeit und das Wissen. Mittelalterforschung – Historische Kulturwissenschaft – Geschichte und Theorie der historischen Erkenntnis*, red. A. von Hülsen-Esch, B. Jussen, F. Rexroth, Göttingen 2011, s. 11–29), uzupełnione o informacje podane przez Janusza Tandeckiego (Otto Gerhard Oexle (28 VIII 1939 – 16 V 2016), *ZH*, 81, 2016, z. 2, s. 393–395).

³ E. Troeltsch, *Der Historismus und seine Probleme*, Tübingen 1922; wyd. krytyczne: E. Troeltsch, *Kritische Gesamtausgabe*, t. 16, Berlin 2008.

antycznych. Wspominał, że podczas tego stażu nauczył się dostrzegać wielowarstwowość europejskiej historii. Kolejnym źródłem inspiracji były zajęcia u starożytnika Herberta Nesselhaufa (zm. 1995), który podejmował niezwykle tematy, wymagające specjalnych metod badawczych. To od niego student dowiedział się o *Historyce* Johanna G. Droysena. Lektura tego dzieła wywarła na nim głęboki wpływ, który widoczny jest i w jego ostatnich pracach⁴.

Trzecim mistrzem z Freiburga był wybitny mediewista i jeden z najbardziej wpływowych niemieckich historyków w XX w. w ogóle – Gerd Tellenbach (zm. 1999). O. G. Oexle chwalił go za wykłady z historii średniowiecza, w których przyjmował uniwersalistyczny i ogólnoeuropejski punkt widzenia. Natomiast seminaria Tellenbacha były wspaniałą szkołą wprowadzającą w tajniki warsztatu pracy historyka, które doprowadzały studentów do tak bardzo głębokiej analizy problemów, że aż sięgającej zasadniczych kwestii epistemologicznych. G. Tellenbach pracował we Freiburgu od 1944 do 1962 roku. Stworzył Freiburger Arbeitskreis zajmujący się nowatorskimi wówczas badaniami propopograficznymi w szerokim kontekście społecznym. Był to jeden z najdonioślejszych projektów badawczych mediewistyki niemieckiej tego czasu. G. Tellenbach przyjął O. G. Oexlego na studia doktorskie tuż przed objęciem w 1962 roku wielce prestiżowego stanowiska dyrektora Niemieckiego Instytutu Historycznego w Rzymie.

Z tego okresu O. G. Oexle uznaje za najbardziej znaczące dla jego rozwoju intelektualnego lektury dzieł trzech filozofów. Pierwszym była dwutomowe dzieło Heinricha Rombacha (zm. 2004) *Substanz, System, Struktur. Die Hauptepochen der europäischen Geistesgeschichte* (1965 –1966, wyd. 3, ostatnie: 2010). Następnymi – prace Maxa Webera, które polecał młody Jürgen Kocka, późniejszy wybitny historyk, swoim kolegom w Münster, dokąd później przeniósł się O. G. Oexle. Trzecim punktem odniesienia młodego Oexlego była książka Thomasa Luckmanna *The Social Construction of Reality* (1966, wyd. niemieckie: 1969). (Dzieło to jest zresztą do dziś często cytowane przez historyków niemieckich zajmujących się kwestiami teoretycznymi). Byli to autorzy stale obecni nawet w późnych pracach Oexlego. Ten krótki przegląd intelektualnego *curriculum* pokazuje, jak głęboko osadzone były humanistyczne studia historyczne w Niemczech jeszcze pół wieku temu.

W 1965 roku O. G. Oexle obronił we Freiburgu Bryzgowijskim doktorat pod tytułem *Karolingergenealogien aus Metz* przygotowany pod kierunkiem G. Tellenbacha. Jego tytuł w wersji opublikowanej bardziej odpowiada treści, gdyż zajmował się Metzem jako ośrodkiem władzy karolińskiej⁵. Zwyczajem niemieckim, aby kontynuować karierę naukową, Oexle musiał po doktoracie zmienić środowisko nauko-

⁴ Próbowal przybliżyć francuskim historykom tę postać w: O. G. Oexle, La science historique en tant que recherche et le problème de l'historisme, w: Johann Gustav Droysen. L'avènement du paradigme herméneutique dans les sciences humaines, red. J.-C. Gens, Argenteuil 2009, s. 31–42.

⁵ Praca ukazała się drukiem: O. G. Oexle, Die Karolinger und die Stadt der heiligen Arnulf, Frühmittelalterliche Studien, 1, 1967, s. 250–364. Był to zarazem debiut naukowy O. G. Oexlego.

we. Przeniósł się do Münster, gdzie do roku 1973 był asystentem Karla Schmida⁶. Był to wówczas ośrodek gromadzący najwybitniejszych historyków, wśród których wyróżniała się grupa mediewistów. Docenieniem tego środowiska był fakt, że właśnie tam zainicjowano pierwszy w Niemczech wieloletni program naukowy z zakresu humanistyki, z gigantycznym zapleczem finansowym „Sonderforschungsbereich 7: Mittalelterforschung”⁷. (Zakończył się w 1985 roku). O. G. Oexle pracował w prowadzonym przez K. Schmida projekcie „Personen und Gemeinschaften”, w którym koncentrował się na badaniu wspólnoty mniszej z Fuldy od połowy VIII do XI w. Habilitował się w 1973 roku na podstawie rozprawy *Forschungen zu monastischen und geistlichen Gemeinschaften im westfränkischen Bereich*, która zawierała edycję źródłową 24 komemoratywnych list mnichów ze wspólnot monastycznych z terenu Galii i analizę tego materiału. Pod tym samym tytułem jej zasadnicza część ukazała się drukiem w 1978 roku⁸. Pozostałe partie były publikowane jako oddzielne teksty w innych publikacjach zbiorowych. Podkreślić trzeba, że była to jedyna monografia w dorobku Oexlego. Wprawdzie ukazywały się później jego książki, ale były to tematyczne zbiory tekstów wcześniej opublikowanych. Warto przy tym zauważyć, że do habilitacji dorobek O. G. Oexle składał się łącznie z czterech artykułów. Wprawdzie trzy z nich były tekstami bardzo obszernymi, które do dzisiaj uznawane są za znaczące dla podejmowanej problematyki i bardzo często cytowane, to w dzisiejszych warunkach trudno byłoby w Niemczech powtórzyć podobne naukowe *curriculum* na tym etapie kariery naukowej, a w Polsce byłoby to niemożliwe.

O. G. Oexle wspominał lata pracy w Münster jako okres, w którym mógł dogłębnie opanować warsztat badawczy mediewisty, poczynawszy od rękopiśmiennych podstaw. Był też jednym z prekursorów wykorzystania komputerów do analizy masowych materiałów źródłowych, jakimi były wpisy komemoratywne. Dzięki temu publikacja tego rodzaju źródeł mogła przybrać zupełnie nową postać, która stanowiła znakomite ułatwienie w ich wykorzystaniu przez historyków. Publikowane do tej pory obszernie spisy były nieprzejrzyste i zniechęcały do podejmowania kompleksowych badań. Jego książka, jak i inne prace ukazujące się w ramach wspomnianego programu, pokazały, że pozornie mało mówiące źródła pozwalają spojrzeć na te aspekty życia ówczesnego społeczeństwa, które umykały średniowiecznym dziejopisom.

O. G. Oexle otrzymał profesurę na uniwersytecie w Münster w 1975 roku, w wieku 36 lat. W tym samym roku został zaproszony na trzymiesięczny pobyt na uniwersytet w Tel Awiwie jako profesor gościnny. Zaproszenie to miało szczególne znaczenie, dlatego że kierowano je wyłącznie do profesorów niemieckich odznaczających się szczególnie postawą etyczną, mimo to często spotykał się z wyrazami niechęci czy

⁶ O. G. Oexle poświęcił omówieniu dzieła K. Schmida osobny tekst: O. G. Oexle, Gruppen in der Gesellschaft. Das wissenschaftliche Œuvre von Karl Schmid, *Frühmittelalterliche Studien* 28, 1994, s. 410–423.

⁷ Regularne sprawozdania z badań ukazywały się na łamach założonego wówczas czasopisma „*Frühmittelalterliche Studien*”.

⁸ O. G. Oexle, *Forschungen zu monastischen und geistlichen Gemeinschaften im westfränkischen Bereich*, München 1978.

wręcz wrogości. W 1980 roku otrzymał na Uniwersytecie w Hanowerze etat profesorski w najwyższej randze (C4) w akademickiej hierarchii Niemiec.

W 1987 roku O. G. Oexle został dyrektorem średniowiecznego działu założonego w 1956 roku Max-Planck-Institut für Geschichte (MPIfG) w Getyndze, przejmując stanowisko po Josefie Fleckensteinie⁹. Była to instytucja sięgająca do tradycji Kaiser-Wilhelm-Institut für deutsche Geschichte, działającego w latach 1917–1944 i prowadzonego przez Paula Fridolina Kehra. Jednocześnie w latach 1988–2004 był honorowym profesorem (tzn. bez wynagrodzenia i obowiązków) na uczelni – „pramatce” nauk historycznych w Niemczech Georg-August-Universität w Getyndze. O. G. Oexle natychmiast wykorzystał przemiany zachodzące w czasie pierestrojki i szeroko otworzył drzwi MPIfG dla badaczy z krajów tzw. demokracji ludowej, udzielając stypendiów i gościny na pobyty naukowe. Otwarcie dotyczyło również zachodnich „nacji” historycznych i przybrało formę zinstytucjonalizowaną: obok istniejącej od 1977 roku Mission Historique dla Francuzów, w 1998 powstała misja brytyjska, w 2001 polska, a w 2004 hiszpańska. W 1999 roku zainicjował nowy projekt badawczy „Historische Kulturwissenschaft” (Historyczna nauka o kulturze). Niestety, O. G. Oexle był ostatnim dyrektorem Instytutu¹⁰.

W 1996 roku władze Max-Planck-Gesellschaft wszczęły pierwsze kroki zmierzające do zamknięcia Instytutu ze względów oszczędnościowych, ale z powodu reakcji międzynarodowego środowiska historyków wycofały się z tego pomysłu. Ponowna próba, podjęta w 2004 roku doprowadziła – po pięćdziesięciu latach funkcjonowania w tym kształcie – do przekształcenia MPIfG w Max-Planck-Institut zur Erforschung multireligiöser und multiethnischer Gesellschaften. Faktycznie oznaczało to zamknięcie „starego” Instytutu i utworzenie nowej instytucji, która nawet w najmniejszym stopniu nie kontynuowała wcześniejszych przedsięwzięć badawczych. Zniknięcie tak ważnej instytucji dla niemieckiej humanistyki, a zwłaszcza dla badań historycznych od średniowiecza po czasy nowożytne, odbiło się głośnym echem, ale protesty różnych środowisk nie przywróciły jej do życia¹¹. Wydarzenie odbiło się również na polskim udziale, gdyż – jak wspomniano – od 2001 roku z inicjatywy środowiska mediewistów z Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu i przychylności O. G. Oexlego zaczęła działać przy MPIfG Polska Misja Historyczna. W nowej sytuacji znalazła schronienie w 2009 roku na Uniwersytecie w Würzburgu, kontynuując swoją działalność¹².

⁹ O. G. Oexle, Doppelgestirn in Göttingen. Zum achtzigsten Geburtstag des Historikers Josef Fleckenstein, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* z 18.02.1999.

¹⁰ Zestawienie głównych osiągnięć MPIfG za dyrekcji O. G. Oexlego zob. E. Henning, M. Kazemi, *Handbuch zur Institutsgeschichte der Kaiser-Wilhelm- / Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften 1911–2011: Daten und Quellen*, cz. 2, Berlin 2016, s. 568–574.

¹¹ W. Rösener, *Das Max-Planck-Institut für Geschichte (1956–2006). Fünfzig Jahre Geschichtsforschung*, Göttingen 2014; P. Schöttler, *Das Max-Planck-Institut für Geschichte im historischen Kontext, 1972–2006: zwischen Sozialgeschichte, historischer Anthropologie und historischer Kulturwissenschaft*, Berlin 2020, s. 99–132.

¹² L. Zynger, *Die Polnische Historische Mission in Göttingen in den Jahren 2001–2009*, *Biuletyn Polskiej Misji Historycznej / Bulletin der Polnischen Historischen Mission* 13, 2018, s. 21–30.

Jak wykazały badania Petera Schöttlera MPIfG w czasach O. G. Oexle przeżywał okres szczególnego rozkwitu naukowego¹³. Za jego kierownictwa zakończyła się w 1999 roku edycja przewodnika źródłowo-bibliograficznego, zwanego „Dahlmann-Waitz”, zapoczątkowanego w 1830 roku przez Friedricha Christopha Dahlmanna, później kontynuowanego od roku 1869 przez Georga Waitza, a w XX w. przez ogromne zespoły historyków, a ostatecznie – jako „danina” MPIfG dla całej społeczności historyków. Wobec zmieniających się uwarunkowań pracy historyków od lat osiemdziesiątych XX w. podważano sensowność kontynuowania przewodnika bibliograficznego w tej formie, gdyż rozrastał się do ogromnych rozmiarów, a kolejne wydania nie nadążały za szybko rosnącą literaturą historyczną. Kontynuowane natomiast były projekty badawcze zapoczątkowane jeszcze w czasach poprzednika MPIfG, czyli Kaiser-Wilhelm-Instituts für Deutsche Geschichte, których rezultaty były publikowane w serii „Germania sacra” (od 1917 roku), jak też rozpoczęty w latach pięćdziesiątych projekt „Repertorium der Königspfalzen”. Oba projekty przetrwały upadek MPIfG i są nadal kontynuowane w postaci serii wydawnictwa Vandenhoeck & Ruprecht.

Zainteresowania O. G. Oexlego były bardzo szerokie, daleko wykraczały poza historię, ale sztuce i muzyce poświęcał szczególnie dużo czasu. Grał na wiolonczeli i miał opanowany repertuar (w partii wiolonczeli) wszystkich klasycznych kwartetów smyczkowych¹⁴. Wykorzystał np. konstrukcję suit na wiolonczelę solo Jana Sebastian Bacha jako kontrapunkt w bardzo ironicznej recenzji z książki francuskiego pisarza Jonathana Littella *Łaskawe*¹⁵ (wydanie polskie: 2008). Dzielił się własnymi zainteresowaniami literaturą piękną z zainteresowanym historią czytelnikiem. Poruszał sprawy podstawowe nie tylko dla literatury, co zrozumiałe dla Oexlego – romanisty, ale i dla historyka¹⁶. W 2008 roku osiedlił się w Berlinie, żeby móc korzystać z niebywale szerokiej oferty kulturalnej miasta, zwłaszcza życia teatralnego i muzycznego.

Rdzeniem zainteresowań naukowych O. G. Oexlego były grupy społeczne w średniowieczu. Przede wszystkim te, które powstawały drogą konsensusu i były świadomymi twórcami ich członków, jak np. wspólnoty monastyczne, gildie, cechy czy miejskie komuny. Dla niego historia społeczna, jako formująca się w jego czasach subdyscyplina historyczna, wyrafinowana metodologicznie i o rozbudowanych aspiracjach, była niczym innym niż po prostu historią grup społecznych. To właśnie w krę-

¹³ P. Schöttler, Das Max-Planck-Institut für Geschichte (jak w przyp. 11).

¹⁴ F. Rexroth, Nachruf auf Otto Gerhard Oexle, Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, 2016, (Berlin 2017), s. 229.

¹⁵ Jonathan Littell, *Łaskawe*, tłum. M. Kamińska-Maurugeon, Kraków 2008.

¹⁶ O. G. Oexle, Jonathan Littells ‚Les Bienveillantes’ – ein Roman für Historiker, w: „Observatoire de l’extrême contemporain”. Studien zur französischsprachigen Gegenwartsliteratur, red. R. Böhm, Tübingen 2009, s. 147–160; tenże, Geschichte, Gedächtnisgeschichte. Ein Blick auf das Oeuvre von Claude Simon, w: Historie und Leben. Der Historiker als Wissenschaftler und Zeitgenosse. Festschrift für Lothar Gall zum 70. Geburtstag, red. D. Hein, München 2006, s. 359–376; tenże, Geschichte vom Erinnern und Vergessen. Überlegungen eines Historikers zu Cécile Wajsbrots ‚La Trahison’, w: Du silence à la voix – Studien zum Werk von Cécile Wajsbrot, red. R. Böhm, M. Zimmermann, Göttingen 2010, s. 143–154.

gu badaczy „Sonderforschungsbereich 7: Personen und Gemeinschaften” i wzorujących się na nich innych historykach nastąpiło znaczące przesunięcie pól badawczych w latach sześćdziesiątych XX w. Zamiast zajmować się szlachtą i monastycyzmem w tradycyjnych ujęciach, punkt ciężkości położono na narody i ich tradycję oraz na klasztory i zakony – bardziej jako mnisze społeczności niż instytucje. Zasadniczy zrąb mediewistycznych prac naukowych O. G. Oexlego dotyczył średniowiecznego człowieka działającego w grupie, myślącego jak grupa, podzielnego grupowe wyobrażenia o świecie, gdyż uważał, iż konstytutywne dla średniowiecznego społeczeństwa były różne formy związków grupowych. Oexle stawiał sobie więc za cel zbadania kilku wybranych form życia grupowego (ród, cechy, miejskie komuny, bractwa religijne, wspólnoty mnisze, polityczne sprzysiężenia). Nie był to program od początku kariery tak sformułowany. Raczej pierwsze podejmowane problemy badawcze wciągały go w kolejne.

Jego pierwsze prace dotyczyły analizy „małych” grup krewniaczych wybitnych postaci będących zwornikami pomniejszych grup¹⁷. W pracy habilitacyjnej sięgnął po słabo wykorzystywane wówczas w tego rodzaju badaniach źródła komemoratywne, aby na przykładzie wspólnoty monastycznej z klasztoru w Fuldzie pokazać więzy scalające tamtejszych mnichów i wiążące ich z innymi grupami monastycznymi i społecznymi¹⁸. Badaniom tym towarzyszyło edytorskie wyzwanie: jak opublikować tak specyficzny materiał źródłowy. Rozwiązanie wówczas przyjęte, będące wynikiem szerszej dyskusji w środowisku historyków z Münster, wytyczyło drogę innym uczonym podejmującym podobne zadania¹⁹. Podsumowaniem tego okresu i dorobku całego zespołu był artykuł *Memoria und Memorialüberlieferung im frühen Mittelalter*²⁰. Pokazał, że prowadzone badania nad pamięcią kolektywną wiążącą żyjących ze zmarłymi, oparte na podstawie specyficznych zapisów źródłowych, przedstawiają te sfery kultury, które umykają obserwacjom historyków, dokonywanym na podstawie źródeł narracyjnych. Trudno zrozumiałe dla większości historyków procedury badawcze, wydające się nazbyt techniczowane, w rzeczywistości odsłaniają głębsze struktury funkcjonowania pamięci memoratywnej jako społecznego zwornika. Wszystko to na długo, zanim badania nad pamięcią stały się modne i „nowoczesne”. W tym okresie O. G. Oexle starał się problem więzi grupowych prześledzić na przykładzie Welfów –

¹⁷ O. G. Oexle, Die Karolinger und die Stadt des heiligen Arnulf, *Frühmittelalterliche Studien* 1, 1967, s. 250–364; tenże, Bischof Ebroin von Poitiers und seine Verwandten, *Frühmittelalterliche Studien* 3, 1969, s. 138–210.

¹⁸ Tenże, *Forschungen zu monastischen und geistlichen Gemeinschaften im westfränkischen Bereich*, München 1978.

¹⁹ Tenże, K. Schmidt, *Die Klostersgemeinschaft von Fulda im früheren Mittelalter*, München 1978.

²⁰ O. G. Oexle, *Memoria und Memorialüberlieferung im frühen Mittelalter*, *Frühmittelalterliche Studien* 10, 1976, s. 70–95. Był to pierwszy rozdział habilitacji, która zwyczajem niemieckim była bronią na podstawie maszynopisu. Tłumaczenie polskie: O. G. Oexle, *Memoria i przekaz memoratywny we wczesnym średniowieczu* (tłum. S. Kwiatkowski), w: tegoż, *Społeczeństwo średniowiecza: mentalność – grupy społeczne – formy życia*, tłum. M. Nowak i in., Toruń 2000, s. 45–74.

jednego z najbardziej znanych rodów niemieckich we wczesnym i pełnym średniowieczu²¹.

Gildie i cechy stanowiły kolejny temat badań O. G. Oexlego, który rozwijał od drugiej połowy lat siedemdziesiątych XX w. Pole badawcze wykreślił w dwóch programowych tekstach²². Szczególnie ważną pracą jest bardzo obszerna analiza funkcjonowania gildii w okresie karolińskim²³. Zamiarem autora nie było napisanie na nowo historii gildii czy cechów, ale przede wszystkim przeanalizowanie historii samego problemu w historiografii i próba jego właściwego sformułowania, które umożliwiałoby dalsze szczegółowe badania. Tu w pełni pojawia się charakterystyczna dla Oexlego postawa badawcza, która wydaje się oczywista, ale często bywa zaniedbywana, a mianowicie, że punktem wyjścia dla każdego przedsięwzięcia badawczego musi być rozpoznanie nie tylko stanu badań, ale również poznanie wszelkich przesłanek, także pozanaukowych, które sterowały badaniami poprzedników. W szerszym ujęciu historia była historią konkretnych problemów²⁴. Dlatego bardzo często w tytułach jego prac znajdziemy słowa *Problem* czy *Problemgeschichte*.

O. G. Oexle, romanista z zamiłowania, był szczególnie zainteresowany historiografią francuską, którą znał bardzo dobrze. Doskonała znajomość języka francuskiego ułatwiała kontakty z kolegami francuskimi, których hermetyczność językowa była wówczas powszechnie znana. O. G. Oexle szczególnie podziwiał Marca Blocha²⁵,

²¹ Badania te prowadził przez całe życie. Najważniejsze publikacje: O. G. Oexle, Die „sächsische Welfenquelle“ als Zeugnis der welfischen Hausüberlieferung, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 24, 1968, s. 435–497; tenże, Bischof Konrad von Konstanz in der Erinnerung der Welfen und der welfischen Hausüberlieferung während des 12. Jahrhunderts, *Freiburger Diözesanarchiv* 95, 1975, s. 7–40; tenże, Adliges Selbstverständnis und seine Verknüpfung mit dem liturgischen Gedenken – das Beispiel der Welfen, *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, 1986, nr 134, s. 47–75; tenże, Welfische Memoria. Zugleich ein Beitrag über adlige Hausüberlieferung und die Kriterien ihrer Erforschung, w: *Die Welfen und ihr Braunschweiger Hof im hohen Mittelalter*, red. B. Schneidmüller, Wiesbaden 1995, s. 61–94; tenże, Fama und Memoria Heinrichs des Löwen: Kunst im Kontext der Sozialgeschichte. Mit einem Ausblick auf die Gegenwart, w: *Der Welfenschatz und sein Umkreis*, red. J. Ehlers, D. Kötzsche, Mainz 1998, s. 1–25.

²² O. G. Oexle, Die mittelalterlichen Gilden: ihre Selbstdeutung und ihr Beitrag zur Formung sozialer Strukturen, w: *Soziale Ordnungen im Selbstverständnis des Mittelalters*, red. A. Zimmermann, t. 1, Berlin–New York 1979, s. 203–226; tenże, Die mittelalterliche Zunft als Forschungsproblem. Ein Beitrag zur Wissenschaftsgeschichte der Modernes, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 118, 1982, s. 1–44.

²³ O. G. Oexle, Gilden als soziale Gruppen in der Karolingerzeit, w: *Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*, t. 1: Historische und rechtshistorische Beiträge und Untersuchungen zur Frühgeschichte der Gilde, red. H. Jankuhn i in., Göttingen 1981, s. 284–354.

²⁴ O. G. Oexle, Max Weber – Geschichte als Problemgeschichte, w: *Das Problem der Problemgeschichte 1880–1932*, Göttingen 2001, s. 9–37.

²⁵ O. G. Oexle, Marc Bloch et la critique de la raison historique, w: *Marc Bloch aujourd'hui. Histoire comparée et sciences sociales*, red. H. Atsma, A. Burguière, Paris 1990, s. 419–433; tenże, Viel mehr als nur ein Klassiker: Marc Bloch, *Rechtshistorisches Journal* 15, 1996, s. 79–95; tenże, «Une science humaine plus vaste». Marc Bloch und die Genese einer Historischen Kulturwissenschaft, w: *Marc Bloch. Historiker und Widerstandskämpfer*, red. P. Schöttler, Frankfurt a. M. – New York 1999, s. 102–144.

Georges'a Duby'ego²⁶ i Jacques'a Le Goffa, chociaż nie był wobec ich dorobku – jak całej szkoły Annales – bezkrytyczny²⁷.

W 1990 roku O. G. Oexle dokonał podsumowania dorobku Jacques'a Le Goffa²⁸. Zauważalny jest jego podziw dla bardzo szerokich horyzontów badawczych francuskiego historyka, podejmowania różnorodnej problematyki, często wręcz pionierskiej. Ponieważ sam coraz mocniej zajmował się kwestiami teoretycznymi poznania historycznego, to nie powinno dziwić, że duży nacisk położył na dorobek Le Goffa właśnie w tej dziedzinie. Ze zrozumieniem przyjmował propozycję francuskiego badacza, który koniec średniowiecza widział dopiero w rewolucji francuskiej, chociaż jej nie podzielał. Być może – jak zauważa Wilfried Reininghaus – była to akceptacja przygotowana znanymi mu wcześniej poglądami głoszonymi przez wielkiego germanistę z Münster, Friedricha Ohly'ego, który uważał, że ze średniowieczem pożegnał się dopiero Johann Wolfgang Goethe.

Przygotowania do edycji (opublikowanej dopiero w 1979 roku²⁹) powstałego około 1025 oku dzieła biskupa Laon, Adalberona, pt. *Carmen ad Robertum regem*, zaowocowały dwiema równocześnie opublikowanymi pracami analitycznymi. Podały one nowatorskiej interpretacji zawarte w tym dziele idee. Pierwszym była sławna książka G. Duby'ego *Trzy stany, czyli wyobrażenie feudalizmu* (1978), drugim obszerny artykuł O. G. Oexlego o *Funkcjonalnym trójpodziale społeczeństwa u Adalberona z Laon* (1978)³⁰. Oexle zainicjował nie tylko obszerną dyskusję nad tym źródłem, lecz w kolejnych pracach z lat 1981 i 1988 zaproponował własne ujęcie problemu postrzegania struktur społecznych przez ludzi średniowiecza³¹.

Jednym z głównych projektów badawczych O. G. Oexlego od końca XX w. była koncepcja historycznych nauk o kulturze³². Był bardzo przywiązany do idei, która

²⁶ O. G. Oexle, Die «Wirklichkeit» und das «Wissen». Ein Blick auf das sozialgeschichtliche Oeuvre von Georges Duby, HZ 232, 1981, s. 61–91; tenże, Georges Duby (1919–1996), w: *Klassiker der Geschichtswissenschaft*, t. 2: Von Fernand Braudel bis Natalie Z. Davis, red. L. Raphael, München 2006, s. 135–149.

²⁷ O. G. Oexle, Was deutsche Mediävisten an der französischen Mittelalterforschung interessieren muß, w: *Mittelalterforschung nach der Wende 1989*, red. M. Borgolte, München 1995, s. 89–127.

²⁸ O. G. Oexle, Das Andere, die Unterschiede, das Ganze. Jacques Le Goffs Bild des europäischen Mittelalters, Francia, Forschungen zur westeuropäischen Geschichte 17, 1990, s. 141–158.

²⁹ Adalbéron de Laon, *Carmen ad Rotbertum regem Francorum*, wyd. C. Carozzi, Paris 1979. O. G. Oexle opublikował obszerną krytyczną recenzję z wydania: O. G. Oexle, Albero von Laon und sein „Carmen ad Rotbertum regem”. Bemerkungen zu einer neuen Edition, Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte 8, 1980, s. 629–638.

³⁰ G. Duby, *Les Trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*, Paris 1978; O. G. Oexle, Die funktionale Dreiteilung der «Gesellschaft» bei Adalbero von Laon. Deutungsschemata der sozialen Wirklichkeit im früheren Mittelalter, Frühmittelalterliche Studien 12, 1978, s. 1–54.

³¹ O. G. Oexle, Die funktionale Dreiteilung als Deutungsschema der sozialen Wirklichkeit in der ständischen Gesellschaft des Mittelalters, w: *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, red. W. Schulze, München 1988, s. 19–51.

³² W. Reininghaus, Die 'Historischen Kulturwissenschaften' als selbstreflektive Disziplin. Begegnung mit Otto Gerhard Oexle und seinem Werk, w: *Memoria – Errunkerkultur – Historismus. Zum Gedanken an Otto Gerhard Oexle* (28. August 1939 – 16. Mai 2016), red. T. Schilp, C. Horsch, Turnhout 2019, s. 39–73.

w pewien sposób podsumowywała jego własne rozumienie badań historycznych i doświadczenia. Nie bez powodu artykuł będący wprowadzeniem do tematyki otwiera obszerny wybór jego prac³³. Idea O. G. Oexlego sprowadza się do czterech dyrektyw. Pierwszą jest konieczność diachronicznego rozpatrywania badanego problemu. Zatem problem badany w danej epoce czy węższym wycinku czasu powinien być jednak zawsze analizowany z uwzględnieniem szerokiego kontekstu chronologicznego pokazującego, jak dane zagadnienie wyglądało wcześniej, a jak w późniejszym okresie. W badaniach Oexlego nad więziami grupowymi widać realizację tego postulatu poprzez sięganie aż do głębokiego antyku w poszukiwaniu mechanizmów skłaniających ludzi do tworzenia ściślejszych więzi przez węższe grupy w ramach całości społeczeństwa. Postulat ten skłaniał historyka do nieposługiwania się epokami, ponieważ uważał, że ten podział jest sztuczny i nie ma wiele wspólnego z rzeczywistością historyczną.

Drugim postulatem, nienowym w historiografii, była konieczność prowadzenia badań w wymiarze komparatystycznym, wychodzącym poza utarte dla historii Europy ograniczenie do własnego kręgu cywilizacyjnego. W tym pierwszym aspekcie komparatystyka była uprawiana na długo przed O. G. Oexlem, ale kładł on nacisk – i tu należał do mniejszości – na uwzględnienie regionów odległych geograficznie i kulturowo. W tym postulatcie można się dopatrzeć potrzeby dostrzeżenia głębszych, ogólnoludzkich mechanizmów kształtowania i funkcjonowania społeczeństw, które w zależności od warunków lokalnych odmiennie realizowały podobne potrzeby. Właśnie ich rozpoznanie dawało szansę głębszego zrozumienia badanych przypadków indywidualnych.

Trzecim postulatem było dążenie do integracyjnego pojmowania badanych problemów. O. G. Oexle uważał, że problem badawczy jest zawsze konstrukcją historyka i wyłączenie go z całości może prowadzić do błędnego zrozumienia jego istoty. Dlatego powinno się uwzględniać możliwie jak najszersze tło i nie chodzi tu o tzw. bezpośredni kontekst historyczny, ale zjawiska, które z pozoru nie mają związku z badanym problemem. Ten postulat O. G. Oexle realizował od początku swojej kariery i z pewnością przyczynił się do dostrzeżenia nowatorskiego ujęcia badanych przez niego problemów.

Ostatnim z postulatów dla projektowanych historycznych nauk o kulturze była interdyscyplinarność. Wprawdzie jest to postulat od lat dziewięćdziesiątych XX w. oczywisty i wielokrotnie przez wielu historyków powtarzany, ale rzadko kiedy realizowany. Oexle kładł nacisk na interdyscyplinarność jako stały i niezbywalny element warsztatu historyka, ale też jako dążenie do budowania własnej kultury humanistycznej. W jego pracach widać bardzo duży wpływ lektur z różnych dziedzin humanistyki. Niektórym postaciom, które decydująco wpłynęły na rozwój historiografii, poświę-

³³ O. G. Oexle, *Historische Kulturwissenschaft heute*, w: *Interkultureller Transfer und nationaler Eigensinn. Europäischen und anglo-amerikanischen Positionen der Kulturwissenschaften*, red. R. Habermas, R. v. Mallinckrodt, Göttingen 2004, 25–52, tekst zmieniony został opublikowany w: *tenże*, *Die Wirklichkeit und das Wissen* (jak w przyp. 2), s. 34–58.

cał osobne teksty. Szczególną uwagę zwracał na wkład Maxa Webera³⁴ czy Georga Simmela³⁵, cenił krytycyzm Friedricha Nietzschego³⁶.

O. G. Oexle należał do grona tych mediewistów, którzy podejmowali problemy epistemologiczne związane z badaniami historycznymi. Chociaż te zainteresowania były widoczne już na wczesnym etapie działalności, to w publikacjach pojawiły się dopiero w początkach lat osiemdziesiątych XX w. Pierwszym znaczącym tekstem była wyżej wspomniana polemika z Georges'em Duby i odnosząca się do również uprawianej przez francuskiego badacza historii społecznej³⁷. W kręgu zainteresowań Oexlego centralne miejsce zajmował historyzm³⁸ i zagadnienia pokrewne; wśród tych ostatnich m.in. stosunek poznania historycznego do nauk przyrodniczych³⁹. Obszerny tekst poświęcił idei historii totalnej jako wiedzy o całości świata historycznego. Pokazał jak złudne to były wyobrażenia, chociaż towarzyszyły historykom – w różnych postaciach – od wczesnego okresu nowożytnego do XX w.⁴⁰ Niezwykle interesujące są jego poglądy o dwóch fundamentalnych pojęciach historiograficznych:

³⁴ Jeden z prowadzonych doktoratów był poświęcony M. Weberowi: Andrea Germer, *Wissenschaft und Leben. Max Webers Antwort auf eine Frage Friedrich Nietzsches*, Göttingen 1994. Por. O. G. Oexle, *Von Nietzsche zu Max Weber: Wertproblem und Objektivitätsforderung der Wissenschaft im Zeichen des Historismus*, w: *Rechtsgeschichte und theoretische Dimension. Forschungsbeiträge eines rechtshistorischen Seminars in Stockholm im November 1986*, red. C. Peterson, Lund 1990, s. 96–12, przedruk w: tenże, *Geschichtswissenschaft im Zeichen des Historismus. Studien zu Problemgeschichten der Moderne*, Göttingen 1996, s. 73–94; tenże, *Kulturwissenschaftliche Reflexionen über soziale Gruppen in der mittelalterlichen Gesellschaft: Tönnies, Simmel, Durkheim und Max Weber*, w: *Die Okzidentale Stadt nach Max Weber. Zum Problem der Zugehörigkeit in Antike und Mittelalter*, red. C. Meier, München 1994, s. 115–159; tenże, *Max Weber – Geschichte als Problemgeschichte* (jak w przyp. 24); tenże, *Priester – Krieger – Bürger. Formen der Herrschaft in Max Webers 'Mittelalter'*, w: *Max Webers Herrschaftssoziologie. Studien zu Entstehung und Wirkung*, red. E. Hanke, W. J. Mommsen, Tübingen 2001, s. 203–222; tenże, *Max Weber und die okzidentale Stadt*, w: *Stadt – Gemeinde – Genossenschaft. Festschrift für Gerhard Dilcher zum 70. Geburtstag*, red. A. Cordes, J. Rückert, R. Schulze, Berlin 2003, s. 375–388; tenże, *Max Weber und das Mönchtum*, w: *Max Webers Religionssoziologie in interkultureller Perspektive*, red. H. Lehmann, J. M. Ouedraogo, Göttingen 2003, s. 311–334.

³⁵ O. G. Oexle, *Georg Simmels Philosophie der Geschichte, der Gesellschaft und der Kultur*, w: *Geschichtsbilder im George-Kreis. Wege zur Wissenschaft*, red. B. Schlieben, O. Schneider, K. Schulmeyer, Göttingen 2004, s. 19–49.

³⁶ O. G. Oexle, *Friedrich Nietzsche et la légitimité de la «science»*, *Francia. Recherches sur l'européenne Geschichte* 29, 2002, s. 185–191.

³⁷ O. G. Oexle, *Die «Wirklichkeit» und das «Wissen»* (jak w przyp. 26). Początki historii społecznej omówił na przykładzie prac Otto Brunnera: O. G. Oexle, *Sozialgeschichte – Begriffsgeschichte – Wissenschaftsgeschichte. Anmerkungen zum Werk Otto Brunners*, *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 71, 1984, s. 305–341.

³⁸ Wybór ważniejszych prac: O. G. Oexle, *Geschichtswissenschaft im Zeichen des Historismus* (jak w przyp. 34); tenże, *Krise des Historismus – Krise der Wirklichkeit. Eine Problemgeschichte der Moderne*, w: *Krise des Historismus – Krise der Wirklichkeit. Wissenschaft, Kunst und Literatur 1880–1932*, red. tenże, Göttingen 2007.

³⁹ O. G. Oexle, *Begriff und Experiment. Überlegungen zum Verhältnis von Natur- und Geschichtswissenschaft*, w: tenże, *Die Wirklichkeit und das Wissen* (jak w przyp. 2), s. 59–98.

⁴⁰ Tenże, *„Der Teil und das Ganze“ als Problem geschichtswissenschaftlicher Erkenntnis. Ein historisch-typologischer Versuch*, w: *Teil und Ganzes. Zum Verhältnis von Einzel- und Gesamtanalyse in Geschichts- und Sozialwissenschaften*, red. K. Acham, W. Schulze, München 1990, s. 348–384.

o źródle historycznym⁴¹ oraz o fakcie historycznym. Jego głos tym różni się od współczesnych debat prowadzonych w kręgu teoretyków historii, że formułuje poglądy dobrze osadzone zarówno w praktyce badawczej, jak i podstawach filozoficznych⁴². Nie jest też powtórzeniem poglądów tradycyjnych historyków. Nawet jeśli w niektórych kwestiach O. G. Oexle dochodzi do podobnych wniosków, jak współcześni teoretycy, to osiąga to odmienną, bardziej przekonującą argumentacją. Uznając, że fakt historyczny nie jest bytem realnym, ale konstrukcją historyka, nie widzi powodu, by z tego – i innych powodów – całość produkcji historycznej uważać tylko za rodzaj fikcji literackiej na modłę Haydena White’a. Marc Bloch był dla O. G. Oexlego jednym z najbardziej inspirujących historyków obok klasyków myśli socjologicznej: Emila Durkheima, Maxa Webera i Georga Simmela.

Metodologiczne problemy badań mediewistycznych, czy ogólnie historycznych, były przez niego dość często podejmowane. Najczęściej jako ważne wątki na marginesach prac historycznych, ale też poświęcił zagadnieniom teoretycznym osobne teksty. Nigdy nie dokonał syntezy własnych poglądów w tym zakresie⁴³. Przykładem może być bardzo obszerna dyskusja nad samym pojęciem „utopia” i jego właściwym zastosowaniem w badaniach historycznych⁴⁴. O. G. Oexle uważał, że pojęcia są bardzo ważnym narzędziem poznawczym, których znaczenie dla poznania historycznego są przez historyków zbyt mało doceniane⁴⁵. Jak podaje jego uczeń, Wilfried Reininghaus, jego maksymą była zaczerpnięta od Alfreda Dorena myśl o „akuratności i precyzji w wynajdywaniu właściwych pojęć”⁴⁶. Został poproszony o napisanie dwóch artykułów: *Stand, Klasse (Antike und Mittelalter)* oraz *Wirtschaft III: Mittelalter*, do pomnikowego, kilkutomowego wydawnictwa *Geschichtliche Grundbegriffe*.

⁴¹ O. G. Oexle, Was ist eine historische Quelle?, *Die Musikforschung* 57, 2004, s. 332–350.

⁴² Tenze, Im Archiv der Fiktionen, *Rechtshistorisches Journal* 18, 1999, s. 511–525; tenże, Von Fakten und Fiktionen. Zu einigen Grundsatzfragen der historischen Erkenntnis, w: *Von Fakten und Fiktionen. Mittelalterliche Geschichtsdarstellungen und ihre kritische Aufarbeitung*, red. J. Laudage, Köln–Weimar–Wien 2003, s. 1–42.

⁴³ Najpełniej wyraził swoje poglądy w: O. G. Oexle, Was kann die Geschichtswissenschaft vom Wissen wissen? w: *Geschichte(n) der Wirklichkeit. Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte des Wissens*, red. A. Landwehr, Augsburg 2002, s. 31–60, oraz tenże, Begriff und Experiment. Überlegungen zum Verhältnis von Natur- und Geschichtswissenschaft, w: *Geschichtsdarstellung. Medien – Methoden – Strategien*, red. V. Borsö, C. Kann, Köln–Weimar–Wien 2004, s. 19–56. Por. wyżej przypis 39.

⁴⁴ O. G. Oexle, Utopisches Denken im Mittelalter: Pierre Dubois, *HZ* 224, 1977, s. 293–339. Powrócił do tego samego problemu raz jeszcze w: tenże, Wunschräume und Wunschzeiten. Entstehung und Funktion des utopischen Denkens in Mittelalter, Früher Neuzeit und Moderne, w: *Die Wahrheit des Nirgendwo. Zur Geschichte und Zukunft des utopischen Denkens*, red. J. Calliess, Rehburg–Loccum 1994, s. 33–83.

⁴⁵ O. G. Oexle, «Begriffsgeschichte» – eine noch nicht begriffene Geschichte, *Philosophisches Jahrbuch*, 116, 2009, nr 11, s. 381–400; tenże, Begriffsgeschichte und Problemgeschichte, w: *Begriffs, Ideen und Problemgeschichte im 21. Jahrhundert*, red. R. Pozzo, M. Sgarbi, Wiesbaden 2011, s. 13–30; tenże, Sozialgeschichte – Begriffsgeschichte – Wissenschaftsgeschichte (jak w przyp. 37).

⁴⁶ Podaję za: W. Reininghaus, Die ‘Historischen Kulturwissenschaften’ (jak w przyp. 32), s. 46; A. Doren, Wunschräume und Wunschzeiten, *Vorträge der Bibliothek Warburg, 1924–1925*, s. 158–205.

Zasługi O. G. Oexlego dla nauki zostały dostrzeżone i uhonorowane członkostwem w prestiżowych akademiach nauk w Niemczech (m.in. od 1990 roku członek Akademii der Wissenschaften zu Göttingen, od 1998 roku – Historische Kommission przy Bayerische Akademie der Wissenschaften). W roku 1996 został członkiem-korespondentem (Corresponding Fellow) Royal Historical Society in London. W latach 1999–2005 był członkiem Centralnej Dyrekcji (Zentraldirektion) Monumenta Germaniae Historica. Z zaszczytów przyznawanych przez zagraniczne ośrodki wystarczy wymienić dwa doktoraty *honoris causa*, które otrzymał od Uniwersytetu Paris 1 Panthéon–Sorbonne (2001), największej uczelni humanistycznej we Francji, oraz Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (2003).

O. G. Oexle wypromował lub doprowadził do habilitacji trzynastu uczniów. Wśród nich czworo zajmowało się problematyką historyzmu w XIX i XX w.

Bibliografia O. G. Oexlego obejmuje niemal 300 prac. Trzeba nadmienić, że wiele z nich, zarówno opublikowanych w czasopiśmie, jak i monografiach zbiorowych, to bardzo obszerne teksty. Bibliografia obejmująca prace wydane do 2010 roku została opublikowana w: *Die Wirklichkeit und das Wissen. Mittelalterforschung – Historische Kulturwissenschaft – Geschichte und Theorie der historischen Erkenntnis*, red. A. von Hülsen-Esch, B. Jussen, F. Rexroth, Göttingen 2011, s. 1023–1050. Pełna bibliografia ukazała się pośmiertnie w: *Memoria – Erinnerungskultur – Historismus. Zum Gedenken an Otto Gerhard Oexle (28. August 1939 – 16. Mai 2016)*, red. T. Schilp, C. Horsch, Turnhout 2019, s. 331–366.

W języku polskim dysponujemy autorskim wyborem prac opublikowanym z inicjatywy toruńskiego środowiska mediewistycznego: O. G. Oexle, *Společnost střednívěku: mentalita – grupy społeczne – formy życia*, tłum. M. Nowak i in., Toruń 2000.

Z licznych memorii wydrukowanych po śmierci pod względem zawartości fakto-graficznej wyróżniają się następujące: F. Rexroth, *Nachruf auf Otto Gerhard Oexle*, Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, 2016 (Berlin 2017), s. 229–235; J. Tandecki, *Otto Gerhard Oexle (28 VIII 1939 – 16 V 2016)*, ZH 81, 2016, z. 2, s. 393–395; P. J. Geary, *Professor Otto Gerhard Oexle (1939–2016)*, Quaestiones mediaevi novae 22, 2017, s. 421–425; J.-C. Schmitt, *Otto Gerhard Oexle (1939–2016)*, w: *Memoria – Erinnerungskultur – Historismus. Zum Gedanken an Otto Gerhard Oexle (28. August 1939 – 16. Mai 2016)*, red. T. Schilp, C. Horsch, Turnhout 2019, s. 31–38.

Dariusz Andrzej Sikorski